

a príkladný dlhoročný kňaz Pavel Šolc, za Uhorska vylúčený z maďarónskej prešovskej teológie. Keď už nie pre iné, mal byť uvedený v texte aj preto, že vychoval tri známe manželky farárov či známych evanjelických osobností. Ide o Gusta Viktoryho, Ruda Brtáňa a Eugena Jónu. Jeho synovia boli aj aktívnymi účastníkmi Povstania. V knihe sa nenašlo miesta ani pre Michala Francisciho. Farára a historika čabianskej evanjelickej cirkvi, ktorý bol aj významným národným reprezentantom a ako kňaz neskôr presídlil na Slovensko. Chýbajú aj iní farári z dolnej zeme – maďarskej, juhoslovenskej, rumunskej. Niet v textoch ani biskupa Vereša, ani seniora Gustáva Klobušíského z Padinej (pochovaný je v Banskej Bystrici), obidvoch aj literárne činných.

Vajanský opakovane napísal, že Slováci si nepamätajú ani svojich starých otcov. Ďalšie príklady: Vo svojom čase boli vedúcimi cirkevne-národnými dejateľmi aj Algoverovci, hoci Michal hral v druhej polovici minulého storočia v slovenskom živote nie veľmi dôležitú úlohu, zato jeho syn Štefan (1863–1934), novohradský seniorálny funkcionár, priekopník poslovenčenia služieb božích, bol i prekladateľom *Štvoro kníh o nasledovaní Krista* od Tomáša Kempenského.

Je zrejmé, že sa obišli aj tzv. inšpektorské evanjelické rody – pars pro toto: v ivančianskom cintoríne je prónayovská krypta. V knihe sa neobjavuje ani Michal Zsilinszky, často v histórii spomínaný ako slovakofil. Chýbajú aj Madáchovci a Mikszáth s novohradskými koreňmi a spojivami. Tematicky ich dielo, životné ciele v mnohom kotvili na Slovensku, i svojím náboženským charakterom.

V individuálnom, svojím objemom sily jednotlivca presahujúcom diele Rudolfa Lesňáka sa naopak pozitívne ohlasuje jeho redaktorská skúsenosť zo Slovenského spisovateľa, keď veľmi starostlivo redigoval mnohé literárnohistorické a literárnoteoretické práce. Táto skúsenosť i jeho vedecký potenciál sa zračí v dôslednosti a systémovosti jeho diela.

Listy z podzemia sú pritom vedome a zámerne bibliografické.

Možno by sa dalo vyčítať, že kresťanské v podnadtise neraz znamená katolícke, ale ak *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry* nedosahujú zvolené a pre prácu na texte prijaté princípy, Lesňák ich takrečeno presahuje. Heslá, ktoré sú v obidvoch dielach, sú bibliograficky plnšie práve pri Lesňákoví. Diletantizmus cirkevnej časti redaktorov *Evanjelikov* sa výrazne odlišuje od Lesňákovkej akribie a jeho profesionalizmu v *Listoch z podzemia*. Ten je zreteľný, podobne ako pri Tkáčikovej heslách v „evanjelikoch“ práve v koncepcii a štruktúre hesiel.

Bohužiaľ, autori diela *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry* si nezobrali poučenie ani len zo Slovenského biografického slovníka. Ani z neho nečerpali, hoci v ňom mali k dispozícii hotové heslá. A tak treba viacerých evanjelikov hľadať buď v Slovenskom biografickom slovníku, alebo, prípadne u Lesňáka. *Evanjelici v slovenskej kultúre* si nárokovali byť dielom vedeckým. Ostalo však len na úrovni stredoškolskej príručky, čo potvrdzuje i edičná nedôslednosť v množstve chýb a nedopatrení. A len celkom na záver – editor (Tranoscius) zabudol a dodnes zabúda na obvyklé povinnosti voči spoluautorom (finančne i v podobe autorských výtlačkov). Ale v tomto kontexte sa to už ani nejaví ako prekvapenie.

Ivan Kusý

POETIKA MÍST. KAPITOLY Z LITERÁRNÍ TEMATOLOGIE. Daniela Hodrová, Zdeněk Hrbata, Marie Kubínová, Vladimír Macura. Praha, H & H 1997. 249 s.

Hrad, chalúpka, hospoda, škola, väzenie, kostol, továreň, veža, izba – sedem pries-torov, sedem literárnych toposov, sedem ve-

deckých štúdií. Aj tak by sa zjednodušene dal charakterizovať zborník autorského kolektívu, štvorice terajších i bývalých vedeckých pracovníkov Ústavu českej literatúry AV ČR v Prahe. Daniela Hodrová, Marie Kubínová, Zdeněk Hrbata a Vladimír Macura v ňom predstavujú svoj príspevok k literárnej tematológii a topológii. Cieľ knihy jasne pomenúva už úvodná stať Daniely Hodrovej s názvom *Paměť a proměny míst*: je to historická poetika priestoru, nie však ako samostatný literárnoteoretický odbor, ale ako súčasť širšie chápaného projektu poetiky literárneho diela, do ktorej popri iných „poetikách“ patria napr. aj poetika žánrov, poetika subjektu, poetika postáv či poetika času. Základom prístupu je vedomie tradície chápania a spodobovania vybraného miesta v literatúre, pričom dôležitou je kategória pamäte miesta. Tá vychádza z toho, že každý topos (miesto) bol už mnohokrát literárne tematizovaný a že všetky bývalé významy a príbehy sú v ňom stále implicitne prítomné. Pri novom použití aktuálne ožívajú a do vedomia autora a čitateľa vstupujú len isté kontexty, iné sú potlačené a sú v pozadí. D. Hodrová v tejto súvislosti používa pojem anticipovaný už Lotmanom, pojem literárneho „zavinovania“ a „rozvíjania“. Z toho vyplynul aj zámer zborníka: prostredníctvom analýzy len niekoľkých toposov zachytiť celkový proces „zavíjania“ a „rozvíjania“ tém a miest, resp. ich významov a príbehov. V jednotlivých štúdiách sa tak sledujú premeny a prehodnocovania významu toho ktorého miesta, dochádza k odkryvaniu procesov metaforizácie a mytologizácie. Mytológia, najdôležitejšia zložka vertikálne charakterizovateľnej kolektívnej topiky, sa pritom chápe ako otvorený systém, zjednotený tak určitým repertoárom tém a miest, ako aj povahou svojho fungovania a spôsobmi modelovania mimoliterárneho sveta. Naznačenie koncepčných východísk dopĺňa v rámci úvodu aj stručný poukaz na mnohosť a odlišnosť základného pojmového aparátu. Termíny, ako obsah, téma, motív, sujet, funk-

cia, topoi, figúra, chronotop, téma-filozofický koncept či postava-téma, v skratke zachytávajú vývinovú líniu tematologického skúmania a odkazujú na základné teoretické zdroje.

Zdeněk Hrbata sa vo svojej štúdií *Hrady a jejich zříceniny* sústredil na motív, ktorý sa od druhej polovice 18. storočia – vďaka preromantickej a romantickej záľube v historizme – javil v literatúre nielen ako významný, ale aj ako významotvorný. Z troch spriaznených toposov (hrad, zámok, zrúcanina) si vybral dva (hrad a zrúcaninu), majúce v českej obrodeneckej literatúre dôležitú ideologickú funkciu: stredoveký hrad bol odkazom na slávnú národnú minulosť, zrúcanina zas svedectvom neslávnjej prítomnosti. Vladimír Macura (*Chaloupka – projekt idyly*) upozorňuje na paradoxy, s ktorými bol obraz chalúčky v českej literatúre od konca 18. storočia spojený. Priestor skromného vidieckeho domu bol stredobodom idylizácie, útočiskom, stelesňoval víziu a ideál prirodzeného sveta, ibaže tradične bol v antikizujúcom, bukolickom duchu zasadzovaný do minulosti. Aby ideál pastorálneho minulého sveta mohol plniť funkciu celonárodného symbolu, bolo potrebné premiestniť ho do prítomnosti a dať mu domáce reálie. Macura sleduje, ako sa chalúčka postupne stáva kľúčovou súčasťou českej národnej sebareflexie, zložkou ustalujúceho sa mýtu českého národa, ako sa mýtizuje. Keďže jej obraz sa prostredníctvom symbolizačných procesov sakralizoval (chalúčka ako príbytok starej českej viery), možno ju chápať ako zvláštnu verziu českého mesianizmu, o ktorom si Macura myslí, že nielenže existoval, ale zohral aj dôležitú úlohu v emancipácii českej spoločnosti. Hoci narodenie v chalúčke bolo takmer záväznou položkou v životopise každej významnejšej českej osobnosti 19. storočia, vlastenci a národní buditeľia sa pohybovali aj v menej idyllických priestoroch. Tie v štúdií *Kontexty české hospody* skúmal opäť V. Macura. Vychádzal pritom z faktu, že jungmanovský vlastenecký projekt českej kultúry bol

nanajvýš umelý. O jeho priblíženie sa k normálnemu českému svetu, ku svetu každodennosti, o jeho socializáciu sa významnou mierou pričínila hospoda, a to ako verejný priestor, ponúkajúci v meste možnosť komunikácie v češtine. Napriek tomu má česká elita k hospode dodnes nejednoznačný pomer. Na jednej strane si je vedomá jedinečnosti hospody (jediné miesto verejného života), na strane druhej má pocit hanby, že obyčajnej hospode prináležalo v českých kultúrnych dejinách až také dôležité miesto. Autorom ďalšej kapitoly je Zdeněk Hrbata. Jeho *Prostory výchovy* pojednávajú o miestach späťých s výukou, výchovou, vzdelávaním a osvetou. Hoci to nie je iba priestor školy, v popredí je jej obraz, a to najmä v podobe malej dedinskej školy. Priestor harmónie schopný harmóniu ďalej odovzdávať sa spája s postavou učiteľa, ktorý v českom prostredí musel byť nevyhnutne aj muzikantom. Daniela Hodrová (*Vězení jako místo přístupu k bytí*) si vybrala topos uzavretého priestoru, v ktorom sa postava ocitla nedobrovoľne, za trest. Načrtáva dve línie tradície chápania väzenia v literatúre, a to väzenie svetské a väzenie metafyzické. Hodrovej je bližšia mystická rovina, v rámci ktorej sa väzenie javí ako miesto premeny majúce iniciačné rysy a vedúce k obrodeniu hrdinu. Najvýznamnejšou kapitolou v histórii toposu väzenia bol romantizmus, literárne spracovanie však bolo v jednotlivých literárnych druhoch rozdielne. Kým v poézii sa väzenie stalo priestorom metafyzického rozjímania o bytí, miestom dramatického zápasu o dušu väzňa, v próze dominovala sociálnosť a fyziológia: väzenie bolo miestom sociálnej a ľudskej biedy. Marie Kubínová sa zamerala na motív kresťanskej cirkevnej stavby v českom písomníctve 19. a prvej polovice 20. storočia (*Prostory víry a transcendence. Kostel, chrám a boží muka v novodobé české kultuře*). Na novodobú

literatúru sa autorka sústredila preto, lebo náboženský motív mal v tomto období, na rozdiel od stredoveku, istú príznakovú funkciu. V rámci dobových textov si o. i. všima architektonickú špecifickosť, posvätnosť miesta, rituály s ním späté, vypätý pátos, mystickú extázu. V rovnakom časovom období, ale v úplne inej sfére sa pohybuje V. Macura v štúdiu *Továrna – dvojí mýtus*. Sleduje tak pozitívny, ako aj negatívny obraz daného miesta, identifikuje personifikačné postupy a mýtizáciu, mapuje ustaľovanie emblematickej továrne v 19. storočí, ale aj idylickú štylizáciu toposu v literatúre socialistickej epochy. Zborník uzatvárajú dve štúdie Daniely Hodrovej – *Příběhy věže a Smysl pokoje*. V prvej z nich sa autorka sústredila na vežu ako na výrazný topos romantickej literatúry. Vežu chápe v jej duchovnom rozmere, v kontexte ktorého výstup do veže je cestou k vlastnej identite a k sebe. Je to miesto bytostného pobytu, pri topose ktorého sa do popredia dostávajú momenty izolovanosti, vertikality a hĺbky. Vychodiskom kapitoly *Smysl pokoje* je heideggerovské chápanie bytostného bytostného ako vyjadrovania spôsobu existencie človeka vo svete a jeho vzťahovania sa k svetu. Izba je teda základným miestom ľudskej existencie, priestorom s vlastnou aurou, akýmsi predĺženým telom svojho obyvateľa s ambivalentne ponímanou otvorenosťou a uzavretosťou.

Zborník štúdií *Poetika prostoru* je významným príspevkom do tematického skúmania a analyzovania českej novovekej literatúry. Topologické sondy sa vyznačujú jasnou koncepciou, koncíznosťou, interpretačnou jasnosťou. Sú zaujímavým a podnetným čítaním, inšpiráciou aj pre obdobné zamyslenie sa nad textami slovenskej proveniencie.

Dana Kršáková